

ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅ-ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄ

Համաշխարհայնացման համատեքստում ի հայտ եկած հիմնախնդիրների շարքում առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում պետությունների միջև փոխհարաբերությունների վերասահմանման հիմնախնդիրը: Մասնավորապես, երբ ազգային և մշակութային ինքնության (ինչպես նաև՝ ազգային պետության) հիմնախնդիրը ձեռք է բերել բարդ ու վիճարկելի բնույթ: Այն է՝ *տեղային* մշակույթների և ինքնությունների մեջ *գլոբալ* մշակույթների և ինքնությունների ներթափանցման արդյունքում տեղի է ունեցել լծորդումների և դիմադրության նոր ուժերի վերադասավորում:

Այսպիսով՝ ներքին ու արտաքին միջավայրերի փոփոխությունները հայ հասարակության և կառավարող շրջանների առջև դրել են նոր պայմաններին համարժեք ռազմավարական և մարտավարական ծրագիր մշակելու խնդրականը: Այս համատեքստում հույժ կարևոր իրողություններից է հայ-թուրքական սահմանի բացման՝ որպես երկու հակադիր (անգամ թշնամական) ինքնությունների (հնարավոր) փոխհարաբերությունների

ամցումային իրողության հիմնախնդիրը: Ընդ որում՝ դա բարդ ու բազմաչափ երևույթ է, որը ներառում է զանազան լարվածություններ, հակամարտություններ և մակարդակներ:

Ուստի, հոգեվաժուռ փորձ է արվում ընդհանուր գծերով դիտարկել հայ ազգային ինքնության հիմնախնդիրը հայ-թուրքական փոխհարաբերությունների հնարավոր վերասահմանման-երկխոսության համատեքստում: Անհրաժեշտ փաստարկները վերցրել ենք ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի (28.08.2008) և Թուրքիայի նախագահ Աբդուլա Գյուլի հետ թուրքական «Ռադիկալ» օրաթերթի (29.08.2008) հարցազրույցներից:

«ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԻՇՈՂՈՒԹՅԱՆ» ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

Այս համատեքստում՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների միջև ընկած պատմական հիշողությունը բարդությամբ վրձնված է ըստ *բացասական և*

կազմալուծող արժեքանության՝ Յեղասպանության իրողության: Այդ իսկ պատճառով պատմական հիշողությունը իսկայական ազդեցություն ունի հարաբերությունների կարգավորման վրա, որտեղ «հիշողությունը պարունակում է ճանաչողության ու խցենտիֆիկացման գործողություն՝ անչափ բարդ մտավոր պրոցես»¹: Նկատենք, որ հարաբերությունների այդ բացասական արժեքանական կառույցի հիման վրա էլ ձևավորվել է թե՛ հայկական և թե՛ թուրքական ազգային ինքնությունը՝ երկուստեք կանգնեցնելով փակուղու առջև:

Եվ ահա, պատահական չէր, որ և՛ Հայաստանի, և՛ Թուրքիայի կողմից բայլ արվեց (և արվում է) հարաբերությունները վերանայելու և նորովի վերասահմանելու համար: Դա պայմանավորված է պատմական հիշողության՝ իբրև անցյալի արդիականացման նորովի մշակման հույժ անհրաժեշտությամբ: Այսպիսով՝ *գիտակցվում է պատմական հիշողության և դրա վերաներկայացման (representation) դերակատար-*

ման կարևորությունը հասարակության նորացման և ազգային առողջ մտահոգեր կյանքի ձևավորման-կայացման խնդրում: Ինչպես Մ.Ֆուկոն է պնդում. «անցյալի իրականությունը պահպանվում է նրա վերաներկայացման արտեֆակտների մեջ»²: Մասնավորապես, երբ դրա վերարժևորման արդյունքում «անցյալի պատկերը» վերակառուցվում է ըստ ընթացող պահանջների և մարտահրավերների: Ուստի՝ **անցյալը ոչ այնքան սոսկական ընտրություն է ըստ պահպանված հիշողությունների, որքան ըստ առաջադրված նպատակի: Այսու՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների համատեքստում առկա է առանձին դեպքերի, երևույթների և արժեքների վրա շեշտադրման փոփոխության խնդրականը:**

Շեշտադրման այդ փոփոխությունը **հայկական կողմի համար** բոլորովին էլ «անցյալը մոռանալու» հաշվին չէ: Պարզապես «նախորդ զգացողությունները պետք է ոչ միայն կրկնվեն, նրանք պետք է նաև կարգավորվեն, տեղայնացվեն և համապատասխանեցվեն ժամանակի տարբեր պահերին»³: Այդ մոտեցումը ամրագրվել էր դեռ նախորդ վարչակարգի ժամանակ և այժմ վերահաստատվում է գործող նախագահ Ս.Սարգսյանի կողմից՝ որպես «Թուրքիայի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատում՝ առանց որևէ նախապայմանի (ընդգծումը՝ Ս.Հ.)»⁴ Վերջինիս մեջ արդեն առկա է «հիշողության վերանայման-նորացման» բոլորովին այլ չափույթի կառուցման փորձը: Այն է՝ **երե նախորդ ժամանակներում ազգային հիշողության մեջ Ցեղասպանության հիշողությունը «կալանավորել» էր Պատմությունը, ապա այժմ՝ Ցեղասպա-**

նության հիշողությունը համակարգի է բերվում Պատմության մեջ:

Թուրքական կողմի համար ուշագրավն այն է, որ «Ռադիկալի» հարցազրույցում Ա.Գյուլի կողմից ոչ մի անդրադարձ չկա **Ցեղասպանությանը:** Այն է՝ ժխտողական մոտեցումը կրկին ներկա է: Բայց իր խոսքում նա հիշատակում է

Նախորդ ժամանակներում ազգային հիշողության մեջ Ցեղասպանության հիշողությունը «կալանավորել» էր Պատմությունը, ապա այժմ՝ Ցեղասպանության հիշողությունը համակարգի է բերվում Պատմության մեջ:

Լեռնային Ղարաբաղի գործոնը, և «հակամարտությունների կարգավորումը երկխոսության միջոցով» բանաձևումը ուղղորդվում է դեպի Ղարաբաղի հիմնախնդիրը: Իսկ «ընդհանուր հիշողության» համատեքստում շեշտադրումը կատարվում է անցյալի վրա հետևյալ կտրվածքով. «Պատմության մեջ տարիներ ի վեր թուրքերն ու հայերը միասին գոյակցել են այս հողում: Այն աստիճանի, որ օսմանցիները «հավատարիմ ազգ» հորջորդեցին հայերին, պետական կարևոր պաշտոններում նշանակեցին նրանց: Ունեցել ենք դառ և քաղցր բազմաթիվ հուշեր»⁵: Ա.Գյուլի խոսքի համատեքստում անցյալը վերարժևորվում է «միասին գոյակցելու», «հավատարիմ ազգ» ու «դառ և քաղցր բազմաթիվ հուշեր» արտահայտությունների

տեսքով: Ընդ որում, Ցեղասպանության իրողությունը վերարժևորվում է «դառ և քաղցր բազմաթիվ հուշերի» համատեքստում: Սակայն առավել հետաքրքիր է մյուս երկու արտահայտությունների իմաստային և նշանային համադրությունը, որտեղ «միասին գոյակցելու» համատեքստում հայկական կողմը վերարժևորվում է որպես «հավատարիմ ազգ»: Այնուհայտ է, որ վերջինիս («հավատարիմ ազգ») շեշտադրմամբ Թուրքիան հանդես է գալիս **կայսերական անցյալով ու իմպերատիվով:** Իսկ իմպերատիվն առավել հստակ դրսևորվում է Ա.Գյուլի «Մենք (Թուրքիան՝ Ս.Հ.) տարածաշրջանում խնդիր լուծող երկիր ենք»⁶ արտահայտության մեջ: Այս համատեքստում բոլորովին այլ հնչեղություն է ստանում Հայաստանի Հանրապետության սահմանների Թուրքիայի կողմից դեռևս չհանաչման իրողությունը: Այն է՝ ՀՀ-ն ինքնին դիտարկվում է սոսկ «կայսերական ամբողջության» բաղկացուցիչներից:

Այնուհայտ է, որ անցյալը բոլորովին էլ հիշողութենական ինքնաբավ կառույց չէ. այն ժամանակի ընթացքում փոխում է իր իմաստային կառույցը՝ ձգտելով «տարտամության» կամ «իմաստավորման»: Այսու՝ պատմական անցյալն ըմբռնվում է որպես կոլեկտիվ բանականություն և կոլեկտիվ հիշողություն, այն է՝ ինչ-ինչ տեղեկությունների հաղորդման (ինչպես նաև նորերի ընտրման) և պահպանման վերանձնական մեխանիզմ⁷: Իսկ իմաստային կառույցների վերարժևորման արդյունքում՝ կրկին «տարտամ անցյալականությունը վերածվում է պատմական անցյալի»⁸:

Այս համատեքստում, **շրջադարձային այն է, որ հայ-թուրքական հարաբերությունները իշխանությունն արտաբերում է ոչ թե անցյալից՝ անցյալի մի հատվածի բացարձակեցմամբ, այլ՝ ապագայից.** «այն ընդունում է ստեղծագործական և կառուցողական»⁹ բնույթ: Այս փոխարկումը արտաքուստ թվում է պարզագույն մի գործողություն, սակայն իրականում այն խորքային բնույթ է կրում, և ապագայի դիտանկյունից խնդրին մոտենալով՝ բոլորովին այլ շերտեր են բացվում ներկայի համատեքստում: **Սակայն քաղաքակրթական տեղաշարժի կարևոր դրսևորումը սոսկ հայացքի «անցյալից ներկա» փոխարինումը չէ՝ «ապագայից ներկայով», այլ այդ երկուսի համադրումը:** Այս համատեքստում՝ վերջապես հայկական կողմը գործելու է ոչ պարզապես «վկայելու

համար», այլ շրջակա իրականության հետ հաստատում է «շարժում և ակտիվ հարաբերություններ»¹⁰:

«ՍԱՀՄԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ» ՀԻՄՆԱԽԴԻՐԸ

Արդի աշխարհաքաղաքական գործընթացների համատեքստում առավել քան երբևէ կարևորվում է «սահման» հղացքի վերիմաստավորումը: Մասնավորապես վերջին տարիներին հետազոտական հատուկ սեռումի խնդիր է դարձել սահմանի ինքնութենական, մշակութային և քաղաքակրթական չափումի մշակումը: Այն է՝ ձեռք է բերել առումին, քաղաքական ընկալումներից վեր բազմաչափ բովանդակություն:

Այսու, հայ-թուրքական հարաբերությունների համատեքստում սահմանն ունի հիմնարար նշանակություն, որքանով ենթադրում է **համակեցական ինքնությանն նոր մակարդակ**: Ցայժմ հարաբերությունները կազմակերպված են եղել ըստ միմյանց ներհակ բովանդակության: Հետևաբար՝ ըստ այդ ներհակության էլ երկուստեք որոշարկել են իրենց ազգային ինքնությունը, երբ «յուրաքանչյուր ինքնաբավ «մենք» մյուսին վերաբերվում է իբրև հակադիր արժեքանությամբ կառուցված «նրանք»-ի»¹¹: Այն է՝ ակտիվ է սահմանազատման «մենք-նրանք» ավանդական հարացույցը:

Այսպարագային՝ սահմանի ըմբռնումը հանդես է գալիս երկիմաստությամբ. «մի կողմից՝ բաժանում է, մյուս կողմից՝ միավորում»¹²: Սահմանի ըմբռնման այս երկփեղկվածությունը Ս.Սարգսյանի տեքստում առկա է մի կողմից՝ որպես «բանական հարաբերությունների» հաստատում (**միավորող**), և մյուս կողմից՝ «հարևանների փոխհարաբերությունները [...] չպետք է ընկալվեն որպես **հակառակ կողմին** արված սիրալիրություն (ընդգծումը՝ Ս.Հ.)» (**բաժանարար**)¹³ արտահայտությունների տեսքով:

Այդ երկփեղկվածությունը առկա է և Ա.Գյուլի ձևակերպումներում. մի կողմից՝ «անվտանգ միջավայրի ստեղծում» (**միավորող**), մյուս կողմից՝ «էթնիկապես և կրոնով տարբեր» (**բաժանարար**)¹⁴: Ուշագրավ է, որ երկու դեպքում էլ սահմանի ըմբռնումը մեծապես (ուղղակի, թե անուղղակի) լծորդվում է «պատմական հիշողությանը»: Բաժանարար գիծը (բացասական բևեռը) ակտիվ դրսևորվում է հենց «հիշողության» մակարդակով:

Քաղաքակրթական տեղաշարժի կարևոր դրսևորումը սոսկ հայացքի «անցյալից ներկա» փոխարինումը չէ «ապագայից ներկայով», այլ այդ երկուսի համադրումը:

կում: Այն առկա է երկու նախագահների մոտ էլ. Ս.Սարգսյանի մոտ՝ ըստ «մեզ համար շատ կարևոր է խաղաղությունն ու կայունությունը», իսկ Ա.Գյուլի մոտ՝ ըստ «անվտանգ միջավայրի ստեղծում» ձևակերպումների:

Այս համատեքստում՝ ակնհայտ է սահմանի «ոչ աշխարհագրական» ըմբռնման իրողությունը: Թեկուզ Ս.Սարգսյանը «Արևելյան-Արևմտյան Հայաստան արտահայտությունը» որակում է որպես «աշխարհագրական եզրեր», ինչպես «պատմական աշխարհագրական շատ տերմինների» դեպքում է¹⁵: Այսու՝ սահմանի ըմբռնումը հայկական կողմի համար ունի կրկնակի նշանակություն. մի կողմից՝ սահմանից այն կողմ **Էրզրոն** է՝ «Պատմական Հայաստանը», սրբազան այն տիրույթը, որի մի մասն է Հայաստանի Հանրապետությունը, մյուս կողմից՝ հակառակորդ, թշնամական տարածությունը: Այս հետնախորքի վրա արդեն իսկ ուրվագծվում է **«ներունակ մի փարածություն»**, որտեղ օբյեկտիվն ու սուբյեկտիվը գոյություն ունեն համատեղ: Այն է՝ «վերմշակութային» մի իրողություն, որի տիրույթում պայքար է ծավալվում «ինքնատրոնման և ինքնակեցության համար»¹⁶: Այսու՝ «ներունակ տարածությունը» ոչ միայն **միասնականացնում**, այլև **փարանջափում է**: Տարանջատման իրողությունը դրսևորված է և թուրք լրագրողի հարցադրման մեջ. «Դուք (այն է՝ Ս.Սարգսյանը – Ս.Հ.)

մտածո՞ւմ եք, որ մի օր Թուրքիայում **այնպես կհյուրընկալվեք, ինչպես հյուրընկալվում են** Ադրբեջանի ու Վրաստանի ղեկավարները (ընդգծումը՝ Մ.Հ.)¹⁷: Ստացվում է՝ սահմանից այն կողմ միաժամանակ գոյություն ունեն երկու տարբեր և միմյանց հակադիր աշխարհներ՝ տարածական որոշակի գոտիներ, որոնցով պայմանավորվում է ինչպես անհատական, այնպես էլ կոլեկտիվ գիտակցությունն ու ինքնությունը:

Ուստի՝ «սահմանի բացումը» հանդես է գալիս որպես «սահմանի խախտում»: Այն է՝ համակեցական նոր մակարդակ:

Այսպեղ կարևորն այն է, որ երբ «խախտում» ենք սահմանը կամ սրեղծում ենք «սահմանային իրադրություն», ապա պետք է սրեղծենք ճանաչման, ըմբռնման նոր մի հարացույց, փեսություն: Եվ այն պետք է ներունակ լինի ոչ միայն փոխարինելու նախորդ «սահմանափակ» հարացույցին կամ փեսությանը, այլև՝ ապահովի «անվտանգությունը»: Այս դեպքում հնարավոր կլինի սահմանի՝ որպես «բաժանարարի» հաղթահարումը և այն արդեն որպես «անցում» դիտարկելը:

ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ՝ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Միշտ էլ դժվար է տարածաշրջանային հակամարտությունների, քաղաքական հակասությունների, մշակութային տարբերությունների, պատմական բարդությունների համատեքստում փոխհարաբերությունների դրական կողմնո-

րոշմամբ վերասահմանումը: Մասնավորապես, երբ դրա շրջանակներում ծավալվող համագործակցության տարասեռ դրսևորումները լծողված են դեռևս չհաղթահարված բազմաթիվ լարվածություններին: Ուստի՝ հույժ անհրա-

Կարևորն այն է, որ երբ «խախտում» ենք սահմանը կամ ստեղծում ենք «սահմանային իրադրություն», ապա պետք է ստեղծենք ճանաչման, ըմբռնման նոր մի հարացույց, տեսություն: Եվ այն պետք է ներունակ լինի ոչ միայն փոխարինելու նախորդ «սահմանափակ» հարացույցին կամ տեսությանը, այլև՝ ապահովի «անվտանգությունը»:

Ժշտ մախապայմաններից է դրան միտված հարացույցների, հայեցակարգերի և տեսությունների մշակման գործընթացը, ինչի արդյունքում հնարավոր կլինի ուրվագծել ոչ միայն հարաբերությունների ներքին բովանդակությունը, այլև դրանց առաջնահերթության սանդղակը:

Այսպես, տարածաշրջանային փոխակերպությունների արդյունքում որոշակիորեն ուրվագծվել է դրա հաղթահարման առնվազն երկու հարացույց՝ հայկական (խաղային) և թուրքական (քաղաքականառասպել) տարբերակնե-

րը: Նկատենք, սակայն, որ հայկական կողմին վերագրելով «խաղային», իսկ թուրքական կողմին՝ «քաղաքականառասպել» հարացույցը, բոլորովին էլ չի նշանակում, քե դրանք բացարձակ են սոսկ մի կողմի համար. ընդհակառակը, «խաղային հարացույցի» մեջ ևս առկա է «քաղաքականառասպելի հարացույցը», իսկ «քաղաքականառասպելի հարացույցի» մեջ՝ «խաղայինը»: Այն է՝ դրանք միշտ էլ հանդես են գալիս փոխկապակցված և լրացնում են միմյանց:

Դեռևս **Յ.Հայգինգան** նկատել էր «խաղի» և «լրջության» հակադրությունը, որտեղ կարևորվում է այն, որ խաղը «սովորական» կամ «իսկական» կյանքը չէ. «Խաղը դրանից դուրս ելնելն է հատուկ նպատակ ունեցող ժամանակավոր գործունեության ոլորտ»¹⁸: Այսու՝ խաղային գործոնի ակտիվացումը նշանակում է «անբավարարվածության զգացում այն իրադրությունից, որի մեջ գտնվում են իրականում, և փորձ՝ այդ անբավարարվածությունը հատուցելու ոչ քե պրակտիկ միջոցներով, ոչ քե սոսկ առկա իրողությունների համար առավել բավարար վիճակներ ստեղծելով, այլ երևակայելով իրերի ավելի գոհացուցիչ վիճակ և հասնելով մի բավարարվածության, որ դուրս է առկա իրականությունից»¹⁹: Մյուս կողմից՝ «Խաղը մի զվարճանք է, իր իսկ մարմնականությունից ձերբագատված ուրվագիծ: Մասնավորապես՝ ինչ-որ արմատական նոր տեսնողականների ներդրումներից հետո հարաբերությունների անհրաժեշտ փոխակերպությունների շրջափուլում»²⁰:

Ս.Սարգսյանի կողմից առաջադրված «**ֆուտբոլային դիվանագիտությունը**»²¹ յուրօրինակ «քաղաքական մի խաղ է», որը հնարավորություն է տալիս առկա լարվածությունը ոչ միայն մեղմացնել, այլև «հասարակությունների հակադրությունների և գործողությունների ամբողջականացումը մեկ միասնական դինամիկ պատկերի մեջ»՝ «վերածվելով մշակույթների ճշգրիտ մոդելների»²²: Այս առումով ՀՀ-ի համար «առկա իրողությունների համար առավել բավարար վիճակների» համատեքստում առանձնանում է «Թուրքիայի, Վրաստանի և Ադրբեջանի միջև էներգետիկ և հաղորդակցության բնագավառում իրականացվող տարածաշրջանային մախագծերի» (թուրք լրագրող Մուրդ Եթքիմի ձևակերպումը) մեջ ներառելու հեռանկարը: Հեռանկար, որի մեջ եթե «տարածաշրջանի բոլոր երկրները չեն ներգրավվում կամ դրանցից մեկը բա-

ցառվում է, դա մոր բաժանարար գծեր է առաջացնում» (Ս.Սարգսյան)²³:

Սակայն Ս.Սարգսյանի առաջարկած «ֆուտբոլային դիվանագիտության» առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ այն «ցանկության թելադրանքով գործող երևակայություն» չէ, ոչ էլ սոսկ «երևակայված իրադրությունը իրականացնելու ձգտում» կամ «իրական տեսնելու ցանկություն»: Այստեղ կարևորն այն է, որ «ֆուտբոլային դիվանագիտության» խաղարկման արդյունքում ի հայտ են գալիս հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման հիմնախնդիրների հնարավոր լուծման բազմաթիվ մոդելներ: Այսպիսով, այն մի յուրօրինակ «կրկնվող խաղ» (stage game) է, որի մասնակիցները խաղում են մույն խաղը բազմաթիվ անգամներ: Այն է՝ եթե խաղը կարող է կրկնվել բազմաթիվ անգամներ, ապա դրա արդյունքում դրսևորվում են հարաբերությունների կարգավորման բազմաթիվ «հավասարակշռություններ» (равновесие по Нэшу): Իսկ որպեսզի «խաղային ոգին» իրոք պահպանվի և լինի ամբողջական, անհրաժեշտ է և երկրորդ կողմի ոչ միայն ներկայությունը, այլև՝ փոխազդեցությունը: Այն է՝ «անհրաժեշտ է ամբողջական իրավիճակից բաժանվեն որպես դրա մոդելներ»²⁴: Թուրքիան, այդուամենայնիվ, փոխադարձեց հրավերը՝ «զնդակը» կրկին անցավ Հայաստանի «դաշտը»:

Այսու՝ «ֆուտբոլային դիվանագիտությունը» հաղորդակցական մի տարատեսակ է, որի շրջանակներում Հայաստանը չի «խաղում այն դերը», որը նրան պարտադրված էր ավանդաբար, կամ էլ «խաղում է այն դերը», որը պարտադրված է արդիության կողմից: Երկու դեպքում էլ «խաղը» հանդես է գալիս որպես «հորինված վերահսկելի իրավիճակ, կամ խմբային ինքնագիտակցության ընդլայնում, որը կարճատև դադար է հաղորդում առօրեական օրինակներին: Դա ողջ հասարակության ինքն իր հետ յուրօրինակ գրույց է»²⁵: Վերջինի դեպքում հնարավորությունների տիրույթն այլևս սահմանափակ կամ միակողմանի չէ: Այն է՝ ուրվագծվում են բազմաթիվ հնարավորությունների տիրույթներ: Եվ, որ կարևոր է, «ֆուտբոլային դիվանագիտության» ընձեռած հաղորդակցության շնորհիվ մեր հարևանը (հարևանները) այլևս մեզ համար առկա սուբյեկտիվ պատրանք չէ (չեն), այլ՝ իրականություն: Այստեղից՝ այն նշանակությունը, որը հաղորդվում է բարդ և շարժուն փոխհարաբերություն-

ների հյուսվածքին, ինչպես երբեք. «մեր-ժողովրդական կաթվածը» փոխարինվում է խաղակիցների հնարամտությունների ճկուն «տեղաշարժերով»:

ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ՀԱՐԱՅՈՒՅՑԸ՝ «ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԼԱՏՖՈՐՄԸ»

Թուրքիան ևս կանգնած է քաղաքական ռազմավարության (զուցե մարտավարության²⁶) փոփոխության հիմնավորման և օրինականացման հիմնախնդրի առջև: Այս առումով թուրքական հարացույցի առանձնահատկությունը «քաղաքական առասպելի» կիրարկումն է. «Արդի քաղաքական առասպելները գործում են բոլորովին այլ կերպ: Դրանք չեն սկսում ինչ-որ գործողությունների հավանություն տալուց կամ արգելելուց: Այլ՝ սկզբում փոփոխում են մարդկանց, որպեսզի հետո հնարավորություն ունենան կարգավորել և կառավարել նրանց գործունեությունը»²⁶: Դա ևս կարևորվում է հասարակական գիտակցության դիտանկյունից: Իսկ քաղաքական առասպելները լավագույն միջոցն են քաղաքական որոշումների օրինականացման համար. «պատումը (նառատիվը) օրինականացնում է պատմական տրամաույթը (դիսկուրսը)՝ ճանապարհի հարթելով առասպելաբանական իմտեցիաների համար»²⁷: Այն է՝ քաղաքական առասպելը «իրադարձության կարևորագույն դիտանկյունների խտացված վերարտադրությունն է»²⁸:

Այստեղ, սակայն, կարևորն այն չէ, թե «քաղաքական առասպելի» մեջ «պատմական փաստերը» որքանով են ներկա, այլ՝ «պատմական փաստերի» ինչպիսի համակազմն է ակտիվացված և մեկնաբանված. «պատմությունն այստեղ ոչ միայն ինքն իրեն չի մնամվում, այլև, ընդհակառակը, այդ չմնամվելն օգտագործում է առասպելական տարածությունից դուրս» գալու համար, ուր «արդեն պետք չէ հակադրվել փաստերին»²⁹:

Սովորաբար քաղաքական առասպելի կառույցի մեջ հետազոտողներն առանձնացնում են հետևյալ երեք բաղկացուցիչները՝

● ինչ-որ փորձառական իրավիճակի արքետիպը (սոցիալական կարգավորման և հարկադրման չափորոշիչների կենսագործմանը վերաբերվող),

● կոնկրետ փորձառություն բովանդակություն՝ տվյալ արքետիպով միա-

վորված իրավիճակներից փորձնականում ստուգված,

● այլաբանական պատկերների համակարգ, որի գործնական խորհրդանշը «ցանկալին» հարադրում է «անհրաժեշտի հետ», այն է՝ արքետիպով մշակվածին³⁰:

Այս չափորոշիչների դիտանկյունից այդպիսի քաղաքական առասպել է Թուրքիայի առաջադրած «Կովկասյան կայունության և համագործակցության պատֆորմ» ծրագիրը: «Ռադիկալի» հարցազրույցում (թեկուզ շատ համառոտ և սեղմ ձևակերպումներով) Ա.Գյուլը ևս իր խոսքը կառուցելիս դիմում է քաղաքական առասպելի ստեղծման տեխնոլոգիական միջոցներին: Նրա խոսքի մեջ որպես «ինչ-որ փորձառական իրավիճակի արքետիպ» հանդես է գալիս «Այս տարածաշրջանը մեր բոլորի տարածաշրջանն է: **Բոլորս միևնույն հողի զավակներն ենք** (ընդգծումը՝ Ս.Հ.)»³¹ բանաձևումը: Որպես «կոնկրետ փորձառություն բովանդակություն»՝ Ա.Գյուլն ակտիվացնում է անցյալի հիշողություններն ու դաշտի դրական բևեռը. «Պատմության մեջ թուրքերն ու հայերը միասին գոյակցել են այս հողում: Այն աստիճան, որ օսմանցիները «հավատարիմազ» հորջորջեցին հայերին, պետական կարևոր պաշտոններում նշանակեցին նրանց»³²: Իսկ «այլաբանական պատկերների համակարգի» դեպքում՝ «անվտանգ միջավայրի ստեղծման»³³ հեռանկարի հրատապայնացմամբ, երբ «ցանկալին հարադրվում է անհրաժեշտին»:

Ինչպես Է.Կասսիրերն է նկատում. «Նոր քաղաքական առասպելները չեն ստեղծվում ինքնաբերաբար: Դրանք սանձարձակ երևակայության վայրերի ծնունդներ չեն: Ընդհակառակը, դրանք արվեստական ստեղծագործություններ են՝ հմուտ և ճարտար «վարպետների» ստեղծած»³⁴: Այսու՝ բուրբական հարացույցը ևս նման մշակվածություն անցած ծրագիր է, որի համար նախադեպայինը դեռ 1920-ական թվականներին Թուրքիայի և իշխանությունը կորցրած ՀՀ Դաշնակցության համատեղ «Պլոմբեթյ» ծրագիրն է: Սակայն քաղաքական առասպելի ընկալելի և ըմբռնելի լինելու համար չափազանց կարևոր է համապատասխան միջավայրի առկայությունը, որը համահունչ է տվյալ պայմաններին³⁵:

Հարցի մեկ այլ կողմն է ստեղծված ճգնաժամի հաղթահարման «պատմական առաքելության» խնդրակամը, որն

ըստ թուրքական քաղաքական առասպելի, ստանձնում է Թուրքիան՝ որպես «տարածաշրջանում խնդիր լուծող երկիր»։ Այս համատեքստում կրկին դրսևորվում է «կայսերական» առասպելը։

Այսպիսով, «Կովկասի պատճորմն»

ըստ ձևի և բովանդակության առասպելական մի տեքստ է, որտեղ իմաստները փոխանցվում են ոչ այնքան և ոչ միայն ռացիոնալ հասկացությունների օգնությամբ, որքան խորհրդանշներով հագեցած գգացմունքների իռացիոնալ դրսևորմամբ։

Ուրվագծվող հեռանկարը լինելով խիստ տրամաբանական, այդուամենայնիվ, իր արտաքին գրավչության կողքին առավել քան կարևորում է Թուրքիայի դերակատարումը։ Մի բան, որի համատեքստում ապագան կամ համագործակցության հնարավորությունն արտաբերվում է հակադարձ համեմատականով՝ բացասական արժեքանությանմբ։ Ուշագրավ է, որ հայկական կող-

մի առաջադրած «ֆուտբոլային դիվանագիտությունը» հնարավորություն է տալիս հաղթահարել այդ «լրջությունը» (Դարաբադի համատեքստում արդեն ունենք նախադեպը)։

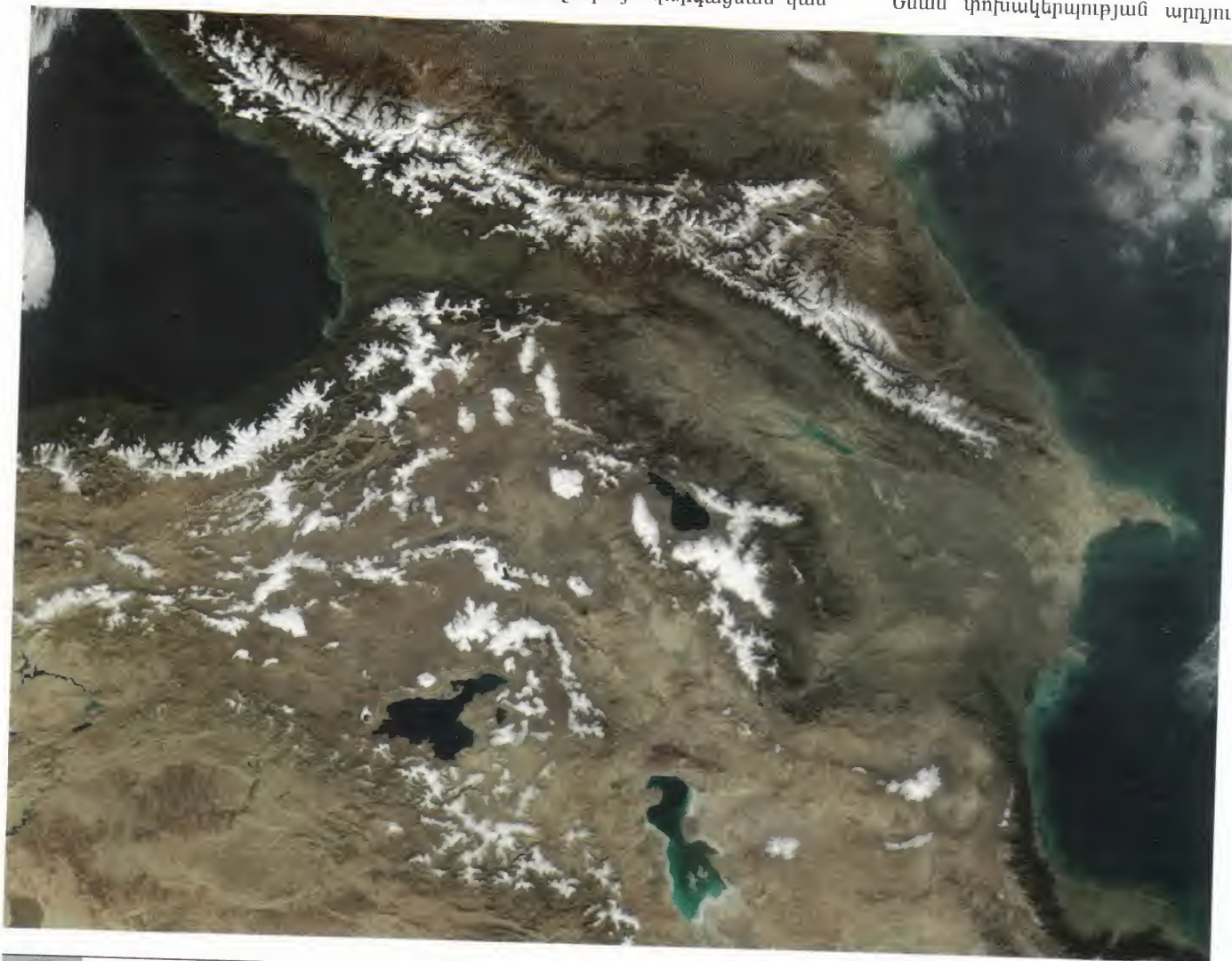
ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ի մի բերելով վերոշարադրյալը՝ ակնհայտ է, որ հայ-թուրքական հարաբերություններում ի հայտ եկած տեղաշարժի արդյունքում ուրվագծվել է փոխհարաբերությունների նոր համակարգի մշակման հիմնախնդիրը։ Անկախ նրանից՝ կբացվի հայ-թուրքական սահմանը (կճանաչի Թուրքիան Ֆեդասպանությունը), թե ոչ, արդեն փաստ է հարաբերությունների նախկին կերպի փոխակերպումը։ Խորքային մի տեղաշարժ, որի հետևախորքի վրա՝ շնորհիվ ծավալվող քննարկումների, ավելի հստակ են ուրվագծվում ոչ միայն զարգացման կամ

հակասությունների միտումները, այլև՝ դրանց պատճառների հիմնավորումներն ու կանխատեսումները։

Ձևավորվել է նոր վերաբերմունք իրականության, «նոր վստահություն» կեցության նկատմամբ։ Հաղթահարման «ճեղքումը» հայկական կողմի համար արտահայտվում է Ֆեդասպանության ըմբռնման ավանդական միակողմանի տարբերակին զուգահեռ նոր հարացույցի առաջացման մեջ։ Այն է՝ **պատմության «հուզական կապանքներից» ձերբազատվելու և արտաշխարհի իրականության հետ արդյունական և հեռանկարային հարաբերությունների վերականգնման մեջ։ Նախկին «սահմանային իրավիճակից» անցում է կատարվում դեպի «կեցություն», որից՝ «համակեցություն»։ Հնարավոր է դառնում ազգային ինքնության «արդիականացման գործընթացը սնուցող միջավայրի» ձևավորումը։**

Նման փոխակերպության արդյու-

հանրությունն ապահովելու համար փոխակերպել է միջոցներով իրականացվում է դա: Այն հանրությունը և գործնականորեն կազմակերպվում և վերահսկողություն են տվյալ հանրությունները: Այսու՝ հույժ անհրաժեշտ իրողություն է դարձել ազգային ինքնության դրական բևեռի (*Ազգային Գերխնդրի*) մշակումը: Այդպես հնարավոր կլինի ազգի սոցիալ-հոգեբանական, քաղաքական, տնտեսական և մշակութային-քաղաքակրթական դիրքների միասնության ապահովումը:

մը: Հայ-թուրքական սահմանի բացման հիմնախնդիրը սոսկ աշխարհագրական փոխակերպություն չէ, այն յուրօրինակ «էկզիստենցիալ վիճակ է», որի համատեքստում ուրվագծվել են իրավաբաղաքական, տնտեսական և մշակութային շարժընթացների պատկերացումների ու կարծրակերպերի աստիճանական վերափոխման գործընթացները: Այս պարագայում հույժ կարևորվում է հայ-թուրքական հարաբերություններն իբրև հետազոտական հիմնախնդիր ձևակերպելու անհրաժեշտությունը: Խնդիրն

առավել քան բարդ է. խոսքը երկու հակամետ (անգամ՝ թշնամական) ինքնությունների և քաղաքակրթությունների համադրելիության մասին է:

Վերոշարադրյալի ամբողջականացման դիտանկյունից տեղին է հետևյալ մեջբերումը Պլատոնից. «Եվ արդ, հիշելով, մարդկային գործերն արժանի չեն չափազանց լուրջ վերաբերմունքի (megales men spades ouk axia), սակայն անխուսափելի է լրջությունը. և դրանում է մեր դժբախտությունը (Պլատոն, Օրենքները, 803:b)»³⁶: ագ

1. *Է. Կասիրեր*, Էսսե մարդու մասին, Ե., Սարգիս Խաչենց & Փրինթինգտոն, 2008, էջ 80:
2. *М. Фуко*, Археология знания, Киев: Ника-Центр, 1996.
3. *Է. Կասիրեր*, անդ, էջ 80:
4. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 28, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008082901>:
5. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 29, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008083001>:
6. *Անդ*:
7. *Ю. Лотман*, Память в культурологическом освещении, Семиосфера, С.-Петербург: «Искусство—СПБ», 2000, с. 673.
8. *Ա. Սյրեփանյան*, Պատմությունն իբրև տեքստ (մեկնության և գրության հնարավորություն), Պատմություն և կրթություն, 1-2, (2005), էջ 10:
9. *Է. Կասիրեր*, անդ, էջ 81:
10. *Ա. Սյրեփանյան*, Ինքնության ազգային չափումը [Նախնական դատողություններ], Ինքնության հարցեր, Տարեգիրք, Խմբ. Ա. Սյրեփանյան, Ե., 2002, էջ 29:
11. *Ա. Սյրեփանյան*, անդ, էջ 14:
12. *Ю. М. Лотман*, Семиосфера С.-Петербург, Издательство: Искусство-СПБ, 2000, с. 262.
13. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 28, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008082901>:
14. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 29, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008083001>:
15. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 28, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008082901>:
16. Schmidt M. Individuation: finding oneself in analysis – taking risks and making sacrifices // *Journal of Analytical Psychology*, 50 (5), 2005, p. 612.
17. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 28, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008082901>:
18. *Յ. Հայզինգս*, Homo Ludens. մշակույթի խաղային տարրի սահմանման փորձ, Ե., Սարգիս Խաչենց & Փրինթինգտոն, 2007, էջ 17:
19. *Բ. Ջ. Քոլլինզս*, Արվեստի հիմունքներ, Ե., Սարգիս Խաչենց & Փրինթինգտոն, 2007, էջ 171:
20. *М. Маклюэн*, Понимание медиа: внешние расширения человека. — М.: Канон-Пресс/Кучково поле, 2003, с. 272.
21. 2008 թվականի հունիսի 23-ին ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանը Թուրքիայի նախագահ Ա. Գյուլին

- Երևան հրավիրելու մասին դիտարկում արեց. «միասին դիտելու Հայաստանի և Թուրքիայի ֆուտբոլի հավաքական խաղը» («Հայաստանի Հանրապետություն», օրաթերթ, 25.06.2008): Այս «հրավերը» շուտով որակվեց որպես «ֆուտբոլային դիվանագիտություն»:
22. *М. Маклюэн*, указ. соч., с. 267.
 23. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 28, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008082901>:
 24. *М. Маклюэн*, указ. соч., с. 274.
 25. *Անդ*, с. 277.
 26. *Э. Кассирер*, Техника современных политических мифов, Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. — М.: Гардарики, 2000, с. 583.
 27. *Ю. В. Шатин*, Политический миф и его художественная деконструкция, URL: / <http://www.philology.ru/literature2/shatin-03a.htm>; 19,01,2009.
 28. Ch. Bottici and B. Challand, Rethinking Political Myth. The Clash of Civilizations as a Self-Fulfilling Prophecy, *European Journal of Social Theory*, Vol. 9, No. 3, (2006), p. 320.
 29. *Անդ*:
 30. *А. Савельев*, Политическая мифология, URL: / <http://savelev.ru/book/?ch=340>, 29,01,2009.
 31. «Ազգ» օրաթերթ, 2008, օգոստոսի 29, URL: / <http://www.azg.am/AR/2008083001>:
 32. *Անդ*:
 33. *Անդ*:
 34. *Э. Кассирер*, указ. соч., с. 580.
 35. Ch. Bottici and B. Challand, op. cit., p. 143.
 36. Plato, Laws, URL: / <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0165:book=8;section=848d>, (ἔστι δὲ τοῖσιν τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα μεγάλα· μέν σπουδῆς οὐκ ἄξια, ἀναγκαῖόν γε μὴν σπουδάζειν· τοῦτο δὲ οὐκ εὐτυχές.):

Վերոհիշյալ հատվածի գրաբարյան բարգմանությունը հետևյալն է. «Եւ արդ այսուհետեւ մարդկան իրողութիւնս մեծի ի փութոյն ոչ արժանի՝ սակայն հարկաւոր է փութալ, եւ այս ոչ բարեբաստ» (Պլատոն, Յաղագս օրինակ եւ միմովս, Տրամախոսութիւնը, Ի Վենետիկ, Ի Միսիթարեան տպարան, 1890, էջ 245):

ՍՄԲԱՏ ԶՈՎՅԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵԿՆԱԾՈՒ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐ

**ՊԱՏԱՊԱՐՏԿԱԾՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՌԱՆՑ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՊԱԳԱՅԻ**

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՆՈՐ
ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՇՅԿ - Ն
ՈՐՊԵՍ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ
ԱՇԽԱՐՀԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՖԵՆՈՄԵՆ.
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ,
ՖՈՒՆԿՑԻՈՆԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՇԱՆՍԸ

ՖԵԴԵՐԻԿՈ ՖԵԼԻՆԻ – 90
ԱՎԵԼԻ ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ,
ՔԱՆ ՏԻԵԶԵՐՔԸ

